

בבא בתרא מו

משה שווערד

1. דבר יעקב מסכת בבא בתרא דף מו עמוד א

[א] אלא לאו דליכא עדים וקתני אומן מהימן מיגו דאי בעי א"ל לקוחה היא בידי מהימן נמי אאגריה לא לעולם דליכא עדים והוא דלא ראה - אביי מתרץ דמיירי בלא ראה ובלא עדים ומש"ה נאמן במגו. הר"י מיגש מקשה מכאן על שיטת הר"י [הנ"ל מה. אות יט] שסובר שלפי אביי לא מהני מגו. וכתב שצריך נגר בר נגר ליפרקינהו. הבעל המאור מתרץ דדוקא בעדים ולא ראה [דאיכא מגו דהחזרתי] או בראה ללא עדים [דאיכא מגו דלהד"ם] לא מהני מגו, אבל בלא עדים ובלא ראה מהני מגו דלהד"ם.

הרמב"ן במלחמות מקשה שאין לחלק בין מגו למגו.

הברכ"א מבאר סברת בעה"מ ע"פ התומים [סימן קלד - א] שכתב דלא מהני מגו באומן כיון שבעה"ב נחשב לעולם מוחזק בחפץ, והוי המגו של האומן מגו להוציא. ולפ"ז היכא דליכא עדים ולא ראה הוי פה שאסר שמהני להוציא.

2. דבר יעקב מסכת בבא בתרא דף מו עמוד א

[ז] ואמר לי וכי אין אדם עשוי לומר לאומן מכור לי טליתי - מפרש הרשב"ם שהאומן טעה ומכר טליתו של זה במקום הטלית האחרת שקיבל למכור. ולכאורה צ"ב למה מותר לו להשתמש הרי המקח הוא טעות, והטלית של מי שאמר לאומן למכור לא נמכר ולמה הותר לאחר להשתמש בו.

הרא"ש מבאר כיון שהמוכר קיבל מעות מהאומן אינו מקפיד אם ישתמשו בטליתו.

הריטב"א מבאר כיון שהמוכר קיבל מעות מהאומן אינו מקפיד מי יהיה הקונה ומקנה למי שהטלית נמצאת אצלו, וכאן שהיא נמצאת אצל האומן מקנה לאומן והאומן מרשה לשני להשתמש בטליתו.

3. ספר ברכת אברהם

הוא או בעל הכלי וזה את האומן למכרו לו, הרי דרך שמה הוא ולא חזקה, וז"ע מ"ט מקילין בספק גזל, ובשלמא לשיטת החומים דהציאור בספק ממונה לקולא הוא שחז"ל קיבלו שרק גזל ודאי נאסר - ע' לעיל, כ' ע"ב, בענין ספק בהרחקת נוקין אות ג' - א"כ מוכן דגם בזה סגי כמה דיש לתלות שיש רשות אבל לפי"ד בעל קוה"ס (כלל א' ס"ו, ומבואר לעיל שם אות ב') הרי הדין להסמיר בספק גזל, א"כ הוכרע ע"י דין מוחזק, וכיון דכאן הוא עצמו מודה שאין זה החפץ שלו מה שיך לומר מוחזק, ואיך ישתמש בדבר שזה ספק גזל.

ונראה ליישב דאע"ג דיסוד דין מוחזק ל"ש זיודע שאינו שלו, ומחזיק עבור הבעלים, מיהו באופן שרובה להשתמש, א"כ הספק אם לגבי השתמשות הוא שלו, וא"כ שפיר מוחזק הוא לענין זה, כל זמן שלא נחזרר הספק. דנהי זיודע שאין הגוף שלו אבל לגבי השתמשות יש ספק, וכיון שהוא חפוס שפיר נאמר ע"ז המע"ה, ומוכרע בזה שמוחר להשתמש ככל ספק ממונה לקולא. ודוק. וע' לקמן (ס"א ע"ב חד"ה ארעמא), ודכרינו כאן אינס אלא לפי הי"מ שם. ע"ש.

נתחלפו לו כלים ככלים צניח האומן הרי זה ישתמש בהן עד שיבא הלה ויטול את שלו וכי אין אדם עשוי לומר לאומן מכור לי טליתי. הנה ז"ב בטעם היתר ההשתמשות. ונכמ"ע (רס"י קל"ו) זיאר שמדחמר לו טלית קחם ולא טליתך, ש"מ שידע שאין זה טליתו, ובע"כ שקיבל מאחר למכור, ובע"כ שכבר מכר שלו ונתן כסף לבעל טלית זו, וזה בזדאי לא יקפיד שישתמש עד שיבא הלווקת ויחזיר בגדו, כי כ"ז שהבעלים משתמשים במעות מסכימים שישתמש בטלית, ע"ש. אמנם לשון הגמ' וכי אין אדם עשוי וכי משמע דאין כאן חזקה שזדאי כן הוא אלא אפשרות, ויותר מזה מבואר ברמב"ם (גולה פ"ו ה"ו) הרי זה ישתמש בו עד שיבא הלה ויחזיר ויטול את שלו, שמה כליו של אומן

4. שערים מצויינים בהלכה

נתחלפו לו כלים בכלים בבית האומן כו'.
(כתב בתרומת הדשן (סי' שיט) ומובא ברמ"א (חו"מ סי' קלו ס"ב) בכובסת עכו"ם המכבסת לרבים, וכשהחזירה הבגדים נתנה לאחד מה שאינו שלו, דאסור לו להשתמש בו, וכש"כ שלא יחזיק בשל חברו, וצריך להחזיר הבגד לבעליו, אע"פ ששלו נאבד, ומביא ראיה מהגמ' דהכא, ופרשב"ם (ד"ה אבל אם) כסבור שזו היא שלו, וטעות

הוא, ואסור להשתמש שלא מדעת, וכתב התרה"ד דשמעינן מכל הני דכל היכא דע"י נתחלף בא לידו, לא ישתמש בו, וכש"כ שלא יחזיק בו, וכיון דדינא הכי בטעות, כש"כ ע"י גזלן אם נתחלף כנדון דידן, דאפשר דהכובסת הפסידה לא' הסדין שלו, וגולה משמעון את שלו, ונתנה לראובן, משום דיראה מפניו.)

5. גמרא הלכה ברורה

מי שנתחלפו לו כליו בבית האומן – הרי זה ישתמש בהן עד שיבא בעל הכלי ויטול שלו, ודוקא שנתן לו האומן עצמו, אבל אם לא נתנם לו אלא אשתו ובניו – לא, ואפילו אומן עצמו דוקא שאמר לו סתם 'הילך טלית', אבל אם אמר לו 'הילך טליתך' – לא.
נתחלפו לו כליו בבית האבל או בבית המשתה – לא ישתמש בהם, הגה. וכשיבא בעל החפץ צריך ליתן החפץ לבעליו אף על פי ששלו נאבד, וכן כובסת גויה המכבסת לרבים והביאה לאחד שאינו שלו.
(חושן משפט קלו, א-ב)

מי שנתחלפו לו כליו אצל האומן

בעל תרומת הדשן (סי' שיט) דן בשאלה על ראובן ושמעון שנתנו בגדים לכובס, וקיבל ראובן כלי אחד שאינו שלו ובא שמעון ותובעו על פי סימנים, ומסיק שצריך ראובן להחזיר לו, אף על פי שעדיין אינו מקבל את שלון הוא מוכיח כדבריו מסוגייתנו שאמר שישתמש בהן עד שיבוא הלה ויטול את שלו, ולא עד שיבוא ויחזיר את שלו, משמע שאינו רשאי לעכב את של חברו אף על פי שלא קיבל את כל המגיע לנ[ה] הב"ח חולק עליו וסובר שיכול לעכב את של חברו עד שיקבל את שלו ממנו כי מן הסתם ותחלפו, אבל כשידוע ששלו אבד או נגנב – אינו רשאי לעכב את של חברו. הוא מוכיח כדבריו מהתוספות (ד"ה וכי) שמדברים על החזרת הכלי לחבירו רק אחרי שחבירו יחזיר את שלו לאומן. מסתבר שמחלוקתם היא כשיש ספק לגבי הכלי שלו, אבל כשידוע שנגנב – בודאי שאינו יכול לעכב את של חברו אצלו, וכן כשידוע שהאומן החליף ביניהם שורת ההגיון אומרת שיכול לעכב את של חברו עד שיקבל את שלו בחזרה.
(באותו ענין כותב הט"ז שאם קיבל כלי שאינו שלו, והיה מונח אצלו ימים רבים – מותר לו להשתמש בו, כי מן הסתם הבעלים כבר התייאשו. אבל בעל קצות החושן (סק"ב) כותב שאין ליאוש ערך אם לא היה לפני שהלה קיבל את הכלי, כיון שלהלכה יאוש קונה רק כשיש אחריו שינוי רשות ולא להיפך.
בעל נתיבות המשפט (סק"ב) מבקש לישב את דברי הט"ז שאם עברו ימים רבים ולא תבעוהו – מן הסתם כבר היה יאוש מקודם כשהיה הכלי עדיין אצל האומן.

6. ערוך השולחן חושן משפט סימן קלו סעיף ב

נתחלפו לו כליו או חפציו בבית האבל או בבית המשתה או בבהכ"נ או בשארי מקומות כגון שלקח כליו או חפציו וראה אח"כ שאינם שלו לא ישתמש בהן ולא תלינן דבעל החפץ נטל את שלו ומשתמש בו וישתמש גם הוא בחפץ זה כדתלינן באומן דבאומן יש רגלים לדבר שלא א"ל הילך טליתך כמו שנתבאר אבל כשידוע שבטעות נתחלף לא אמרינן כן דאולי בעל החפץ לא נטל את שלו ואפילו נטל שמא לא יתרצה להשתמש בו ולכן כשיבא בעל החפץ יחזיר לו חפצו אף על פי ששלו נאבד וכן כובסת המכבסת לרבים והביאה לאחד חפצים שאינם שלו אסור להשתמש

בהם ויחזירם לבעליהם אף על פי ששלו נאבד וכה"ג בכל הדברים אין לראובן לעכב חפצי שמעון בשביל שנאבדו שלו דמה חייב שמעון בזה ואם החפצים אצלו כמה ימים ולא בא בעל החפצים לתבוע אפשר שיש לתלות שהבעלים נתייאשו מזה או שהכובסת שלמה להבעלים או שהחפצים הם שלה ובכוונה נתנתם לזה שנאבדו חפציו אצלה ונתנה לו תמורתן [עט"ז] והמנהג במקומות הגדולים מקום שרבים מתאספים שם ומניחים המנעלים העליונים בפרוזדור ובצאתם יתחלפו של זה בזה אין מקפידין בדבר ומשתמש כל אחד בשל חברו עד שיתראו פנים ומחליפים את עצמם ואין בזה חשש גזילה שכך נהגו:

7. דף על הדף מסכת בבא בתרא דף מו עמוד א

בגמ': נתחלפו לו כלים בכלים כו' בבית האבל או בבית המשתה ה"ז לא ישתמש בהן כו'. כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סימן רל"ח) בדבר מי שהחליפו לו כובעו במקום צבורי, כתב וז"ל: אעפ"י דקיי"ל בחו"מ סי' קל"ו והוא מש"ס ב"ב מ"ו ע"ב מי שנתחלף לו כלים בבית האומן, ה"ז לא ישתמש בהם עד שיבא בעל הכלי, אבל הא כתב בס' ערוך השולחן שם דהמנהג במקומות גדולים שרבים מתאספים שם, ומניחים נעלים העליונים בפרוזדור **(וה"ה לענין כובעים)**, ובצאתם נתחלפו של זה בזה, אין מקפידים בדבר, ומשתמש כל א' בשל חברו עד שיתראו פנים אל פנים, ומחליפין זא"ז, ואין בזה חשש גזילה שכך נהגו, וכן ראיתי למעשה כבר הרבה פעמים, ובפרט בזה"ז שדברים אלו שכיחים הם, אין בנ"א מקפידין כלל.

ועיין מש"כ הגריעק"מ שטרן שליט"א בביאורו על שו"ע הרב הל' חו"מ (סי' ז' אות ל') ללמד זכות בב' אופנים א' דבדבר המצוי בשוק שם דמיהן ומניחם, ב' דבדבר שאין חברו מקפיד מותר להשתמש בו שלא ברשותו בדבר שאינו כלה.

8. שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ה סימן ט

ז. מי שלקח בשוגג בבית הכנסת מעיל שאינו שלו, וחזר ולא מצא את שלו במי שלקח בשוגג בביהכ"נ מעיל שאינו שלו, ומנעלים עליונים שאינו שלו, וחזר לביהכ"נ ולא מצא שוב שלו. מעצם הדין הא מפורש בב"ב דף מ"ו ע"א בנתחלפו לו כליו בבית האבל או בבית המשתה ה"ז לא ישתמש בהן, וכן איפסק בכל הפוסקים, ובש"ע חו"מ סימן קל"ו סעי' ב', ופשוט שה"ה בביהכ"נ. אבל בערוך השולחן שם כתב בסוף הסימן, אחר שכתב עצם הדין, והמנהג במקומות הגדולים מקום שרבים מתאספים שם ומניחים המנעלים העליונים בפרוזדור, ובצאתם נתחלפו של זה בזה, אין מקפידין בדבר ומשתמשים כל אחד בשל חברו, עד שיתראו פנים ומחליפים א"ע, ואין בזה חשש גזילה שכך נהגו. ומשמע שלא רק על עירו ומקומות הסמוכין לו כתב זה, אלא על סתם מקומות כשלא ידוע מנהג אחר אמר זה. ואף שלא כתב מנהג זה אלא בנתחלפו נעליים העליונים, משמע שליכא חילוק, מדלא כתב שמנהג זה הוא דוקא במנעלים עליונים, ולא במעיל וכדומה. משמע שגם במעיל הוא מנהג זה, אך נקט מה שיותר מצוי להתחלף בטעות. אבל הוא רק בסתם, שתלינן שהיה זה הטעות בחילוף, שהוא רק עד שלא נודע כלום. אבל כשנודע הבעלים של המעיל והמנעלים וכדומה שבידו, והבעלים ההוא לא לקח כלום, צריך זה שלקח בטעות להחזיר להבעלים. ומה ששלו ליכא, הוא הפסד שלו, דשלו נגנב ונאבד. ובעצם אם ליכא מנהג, יש

לו לשלם מה שנהנה מהלבישה. דאף שהיה לו רשות להשתמש, הוא מחמת שהיינו תולין שנתחלפו, כפי הרוב דלא שכיחי גניבה ואבידתא שם. אבל כשנתברר שלא היו חליפין, אלא דשלו נגנב ונאבד, והוא השתמש בשל אחרים, יש לו לשלם. וכיוון שלא כתב בעה"ש גם על זה איזה מנהג, מסתבר שצריך לשלם מה שנהנה.

אבל מחמת שהמנהג לא נמצא אלא בעה"ש, יש וודאי מקומות שליכא מנהג זה. אבל טוב להנהיג זה בכל מקום ומקום ע"י ראשי הקהל, ויפרסמו זה לכל המתפללים בתחלת התקנה, ויהיה כתוב בהפנקס תקנה זו. וגם כתוב על איזה נייר דבוק במקום שמדביקין בכל ענינים דמזדמנים בביהכ"נ, שאז יש לתלות שידעו כבר זה כל הנכנסין לביהכ"נ אף אורח באקראי.

9. ברכת אברהם

ואי חכים משוי ליה ראה דא"ל וכו' שקול את דידך וכו'. הנה
בקובץ שיעורים לעיל (אות קפ"ז) הביא שו"ת
הרשב"א (ס"ג סי' פ"א) דאסור לטעון טענת שקר אפילו
לזכות לדין אמת, וק"ק מהא דמלינו כאן ענת חז"ל עד"ו,
ומשמע דמוטר הוא. ונראה דכל עיקר יסוד הרשב"א אינו
אלא באופן שטוען בד"ד, שע"ז פוסקין עפ"י הנחות שהם
שקר, דכלול באזהרה דמדבר שקר תרחק, דהוה אזהרה על
ב"ד (ע' עדות פכ"ד ה"ג) אבל זינו לבין חבירו באופן
שאין יולא מזה דבר רמאות שפיר מותר.

10. דבר יעקב מסכת בבא בתרא דף מז עמוד ב

א] דאמר ליה אמאי תפיסת ליה לאו משום דאית לך גבאי השתא אפקינהו ושימינהו - הריטב"א והרשב"א והנ"י מבארים שכל הויכוח בין האומן לבעל הטלית הוא משום שנתעצמו מקודם על השכר בינו לבינו. הריטב"א והנ"י מקשים מה כאן החכמה הרי בעל הטלית מחייב עצמו כיון שמודה שהוא חייב לאומן שכר. ומתרצים כיון שהוא מודה מחמת אונס אינו חייב מחמת הודאתו.

הגר"א [סימן עב - קז] כתב דאינו חייב מחמת הודאתו כיון שמירי בהודה חוץ לב"ד שיכול לומר משטה הייתי בד.

הברכ"א מקשה מכאן על מש"כ הקו"ש [אות קפז] שאסור לטעון טענת שקר אפילו כדי לזכות בדין אמת. ותירץ דה"מ לטעון שקר בב"ד, אבל הכא מיירי חוץ לב"ד.

11. דבר יעקב מסכת בבא בתרא דף מז עמוד ב

ב] רד"ה א"ר יוחנן - מתני' באריסי בתי אבות מיירי שרגילין לשמור שדות של משפחה זו מעולם הן ואבותיהן באריסות ולא היו יכולים להחליפו באריסים אחרים - מבואר ברשב"ם שאם האריס מת הבנים שלו ממשיכים

האריסות. הרשב"א והר"ן והריטב"א מקשים מהא דאמרין להלן [מז א] בן אריס יש לו חזקה, אלמא הבן אינו ממשיך האריסות. ולכן כתבו הראשונים שאריסי אבות א"א להחליפם כל חייהם, אבל לאחר מיתתם אין בניהם ממשיכים האריסות. וליישוב הרשב"ם מתרץ העינים למשפט ע"פ הרמ"ה [אות קסט] שכתב דהא דבן אריס יש לו חזקה מיירי בבן שאינו אריס.

12. גמרא הלכה ברורה

אריס לאביו של בעל השדה או לאנשי משפחתו – אין לו חזקה, שכיון שהוא אריס של בתי אבות – אין ממחין הבעלים בידו. אבל אם זה הוא שנעשה אריס תחילה, הואיל ואכלה כולה שני חזקה – מעמידין אותה בידו ואומרים לבעלים: 'היאך אכל שנה אחר שנה ולא מחיתם בידו?'. (אבל בעלים מחזיקין בשל אריסין).
אריס של בתי אבות שהוריד אריסין תחת ידו – יש חזקה, שאין מורדין אריסין אחרים לנכסי אדם והוא שותק, אבל אם חילק לאריסין אחרים שהיו בה – אין לו חזקה, שמא ממונה על האריסים עשו אותו. (חושן משפט קמט, כה-כו)

דיני חזקה באריס

א. אריסי בתי אבות. בגמרא מבואר שאריס רגיל שהיה אוכל למחצה,

לשליש ולרביע ואחר כך אכל את הכל במשך שלש שנים - יש לו חזקה, אבל במשנה מדובר באריסי בתי אבות.

הרשב"ם מסביר שהכוונה לאריסים שיש להם מסורת של שנים בשמירה ובעבודה בשדות של משפחה אחת, ואלה נוהגים לאכול את כל הפירות במשך שנים רצופות ואין מחים בידם. רבינו גרשום מסביר זאת בדרך אחרת, שהאריס שומר על כמה שדות של משפחה אחת ובשכר עבודתו מקבל את הזכות לאכול את כל הפירות של שדה אחד השייך לאחד מבני המשפחה, ואחרי כמה שנים הוא מקבל שדה אחר מבן משפחה אחר. מדברי הרמב"ם נראה בפשטות שמפרש כמו הרשב"ם, אולם הלחם משנה מדייק מלשון המגיד משנה והבית יוסף שיש הבדל ביניהם, שלפי הרשב"ם הדין תלוי במנהג שכן רגילים לעשות, בעוד שלפי הרמב"ם אין לאריסים חקבעים למשפחה חזקה אף על פי שלא היו נוהגים תמיד לאכול את כל הפירות, ובכל זאת כשעושים כן - אין מחים בידם, לפי שהם אריסי בתי אבות.

13. דבר יעקב מסכת בבא בתרא דף מו עמוד ב

ג] א"ר נחמן אריס שהוריד אריסין תחתיו יש לו חזקה מאי טעמא דלא עביד אינש דנחתי אריסי לארעיה ושתיק א"ר יוחנן אריס שחלק לאריסין אין לו חזקה וכו' - יש כאן ג' שיטות.

א. שיטת הרשב"ם דבשני המקרים מיירי שבאו אריסים חדשים שלא היו מקודם, אלא שהוריד תחתיו הכוונה שהאריס הראשון עצמו הסתלק ולא עבד עמם, ולכן הוי חזקה דאין בעה"ב שותק כשרואה אנשים אחרים עובדים בשדהו שמא יקלקלו, וחלק לאריסים הכוונה שהאריס הראשון נשאר לעבוד עמם, ולכן ליכא חזקה.

האילת השחר מקשה דחזקה הוי מחמת אכילת פירות ע"י אחרים ולא מחמת שמא יקלקלו השדה. ותירץ דהכא שמקפיד על שהיתם שמא יקלקלו גם על אכילתם היה לו להקפיד.

ב. הרמב"ן והר"ן מבארים הוריד אריסים הכוונה שמינה אריסים חדשים. חילק לאריסים הכוונה שהיו כבר לפני זה אריסים של בעה"ב, והוא חילק השדה לחלקים ונתן לכל אריס חלקו.

גם הרמב"ם [טוען יג - ו] כתב כמו פירוש הר"ן. המ"מ מביא את הרשב"ם וכתב שהרמב"ם כמו הרשב"ם. הכס"מ והלח"מ כתבו שאין הרמב"ם מפרש כמו הרשב"ם, וכ"כ השטמ"ק שדעת הרמב"ם כמו הר"ן [שלא כדברי המ"מ].

ג. רבינו יונה מבאר שהוריד אריסים תחתיו הכוונה שהם הכניסו כל הפירות לביתם ולקחום לעצמם, ולכן היה לבעה"ב למחות ואם שתק יש להם חזקה. וחלק לאריסים היינו שהם לקחו חלק מהפירות. דהיינו חלק שמגיע לאריס, אבל חלק בעה"ב קיבל הבעה"ב ולכן אינו חזקה.

14. הגהות יעבץ מסכת בבא בתרא דף מו עמוד ב

גמ' עמלק סימן. נ"ב חידוש שנתנו סימן כזה במי שנאמר בו תמחה את זכר עמלק. אולי מצאו לו רמז מ"ה במאי דסיים קרא לא תשכח. שתיבת לא מופסקת בטעם טפחא. להורות שיש בו מקום גם לשכחה (דוגמא לזה דרשו בספר הזוהר באזהרות שבעשרת הדברות) ולהתיר להשתמש בו לאוקומי אגרסא. דכל מה דאס"ר שרי [חולין קט ב] להכניס מנוול לבה"מ לשבר כחו ולהוציא ממנו ניצוץ קדושה שבו. וכן עשו ג"כ שלום. וארו"ל רחמנא או בטולך או בטולא דבר עשו [גיטין י"ז א']:

15. העמק דבר על שמות פרק יז פסוק יד

(יד) כתב זאת זכרון בספר. מה שאומר לך כי מחה אמחה וגו' תכתוב בספר וגם ושים באזני יהושע. זה הענין. ולפי הנראה הוא מיותר. שהרי כל דבר ה' למשה נכתב בספר התורה גם בלי דבר ה' שיכתוב לזכרון וגם ענים שים באזני יהושע אינו מבואר. אבל מתחלה יש לבאר גוף המאמר כי מחה אמחה את זכר עמלק. אם הכונה למלכות עמלק. על מה קבעו חז"ל מצות זכירה זו לדורות אחר שכבר נמחית מלכות הרשעה זו מה"ע. ואם אפי' יש איזה אנשים מזרע אומה זו בעולם מה זה ענין. ואם הכונה שיהא נשכח שמו וזכרו. זה א"א כלל. שהרי התורה נצחית והואי מזכרתו. אלא ע"כ הכונה תעודת עמלק בעולם. דזה ברור שלא לחנם התגרה עמלק עם ישראל. אשר בלי ספק לא נעלם ממנו כי לא בנקל יהי' יוכל לו. והלא נתעבר על ריב לא לו. אלא משום שראשית גוים עמלק. דבר בלעם בעת הופע עליו אור רוח"ק. וע"כ אין הכונה שהיא האומה היותר מצלחת ומאושרת בעולם שהרי מעולם לא היה עמלק כ"א ממלכה שפלה אלא הענין דכמו שהיה מלחמת אמרפל וחבריו על א"א ביחוד כמו שנתבאר מדיוק המקראות בס' בראשית. והוא משום שידעו שעל ידו נעשה עין משפט היינו להוריד השגחה עליונה ע"פ המעשים. כך מאז יצאו ישראל ממצרים ומוכן היה לקבל את התורה. הרע לאוה"ע ביותר. ועמלק הוא ראשית גוים השונה את ההשגחה תכלית שנאה (וחז"ל גלו את הלוט ע"ז זה. ואמרו בב"ר פנ"ג אמר הקב"ה בעל פקדון אני שרה הפקידה אצלי מצות ומע"ט כתיב מה ענין שרה לעמלק. וכי אין לנו צדיק ורשע אלא שרה ועמלק. אלא משום דשניהם מקבילים זה כנגד זה. דשרה היתה מתחזקת בבטחון בה' ביותר גם מא"א כידוע הלשון שהיתה אומרת לו את בהבטחה ואני באמונה. וכמש"כ ריש פ' חיי. ועמלק להפך לבד שלא הי' עובד ה' עוד הי' מפקיד חבילה של קוצים לעכב הליכות ההשגחה שלא תהא סלולה. ומסר נפשו ע"ז. בזה הי' מכוונה בשם ראשית גוים. שהוא הראש לראות טובתן של אוה"ע לפי דעתם:). והבטיח הקב"ה כי תגיע שעה שימחה זכר עמלק היינו תכלית תעודתו שתהי' הליכות הטבע חפשי בלי השגחה לפי מעשים. זה הרצון יהי נשכח מאוה"ע והיה ה' למלך על כל הארץ. וזהו ימות המשיח שיגיע ב"ב. ואמר ה' למשה כתוב זאת זכרון בספר. כאדם שמספר לבנו איזה מעשה להביא לבו למוסר וכשמגיע לענין נחוץ ביותר שיהא משורש בלבו מדייק לו אביו ביותר ואומר זכור זה בני. אע"ג שרצונו שיזכור כל הענין מכ"מ מעמידו ביותר על ענין נחוץ בספרו. כך כל התורה עלינו לזכור ע"י כתיבת ס"ת אבל באשר אנחנו רואים שאמר הקב"ה למשה כתוב זאת זכרון בספר עלינו להשכיל כי יש לנו לזכור זה הענין ביותר. כי הוא תכלית המבוקש שימלא כבוד ה' את כל הארץ ועלינו להאמין כי עוד תבא זה השעה והיא ביאת המשיח וע"ז אמר עוד ה' ושים באזני יהושע הוא הגדת דבר סוד שבזה. והוא זמן הקץ שגלה לאזנו. והמובן שגם הוא יגלה למי שראוי לכך:

ב. תמחה את זכר עמלק מתחת השמים.

יש להעיר, שהנה ענין זה של 'מחייה', מצאנו לגבי דור המבול. בסוף פרשת בראשית, נאמר: "ויאמר ה' אמחה את האדם אשר בראתי מעל פני האדמה", ואם כן מה טעם יש חילוק לשונות, שעל דור המבול נאמר שמחיתם תהיה "מעל פני האדמה", ואילו במחיית עמלק נאמר שמחיתם תהיה "מתחת השמים".

ויש לבאר, אנשי דור המבול נאמר בהם שמחיתם תהא 'מעל פני האדמה', כי אחר מחיתם כבר להם זכרון וקיום כלל, מה שאין כן בעמלק, שמצוות מחיתו הוקבעה בתורה לדורות עולם, ויש דינים הנוהגים בזה, אם כן איפוא רק 'מתחת השמים' הוא דין מחיתם אך מעל השמים כבר אין דין מחייה¹.

ובזה יש לבאר עוד, שהנה מדוך הגמרא כאשר מביאה כמה מימרות יש סימן בתחילת המימרות, ובגמרא בבא בתרא (מ"ו ע"ב) הביאה הגמרא סימן למימרות 'עמלק', וכבר העיר היעב"ץ בהגהותיו שם, שחידוש הוא

1. והגם כי יליד בזה, שחרי גם אצל אנשי דור המבול הוקבע בתורה זכרון מעשיהם, ואף שאין מצוה מיחדת בזכירתם [מלבד זכירת כל התורה], אך עכ"פ לא נמחו 'מעל השמים'. מכל מקום אמר רבינו דלאנשי דור המבול אין המשך ואין זכירתם זכירה המשכית, מה שאין כן לגבי עמלק, הלא מצוה זו של זכירתם היא מצוה תמשכית, ועוד שהרי מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק, וא"כ נמצא שלא נמחה מעל השמים.

זה אשר נתנה הגמרא סימן לזכרון במי שאנו מצווים למחות את זכרו, "תמחה את זכר עמלק".

ולהאמור, הלא מדוקדק היטב לשון המקרא, כי רק 'מתחת השמים' ימחה זכרו, אך מה שהוא בכלל מעל השמים – שוב לא נאמר עליו דין מחיית זכר עמלק.

17. קובץ המאור שבט תש"ע-מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק

הגדרה חדשה בעמלק

... ע"ן ברמב"ם (הל' מלכים פרק ה הלכה ד) שכתב "מצות עשה להחרים שבעה עממין שנ' החרם תחרימם וכל שבא לידו אחד מהן ולא הרגו הרי זה עובר בלא תעשה שנ' לא תחיה כל

נשמה וכבר אבדו ואבד זכרם. " כלומר, שאע"פ שיש מצוה להרוג את הז' עממין, עממין אלו כבר אבדו ואבד זכרם. והרדב"ז (שם) כתב שאבדו משום שבא סנחירב ובלבל את כל האומות.

ולגבי מצות מחיית עמלק, כתב הרמב"ם (שם הלכה ה) "וכן מצות עשה לאבד זרע עמלק שנ' תמחה את זכר עמלק." ולא כתב הרמב"ם וכבר אבד זכרם, ומשמע מדבריו, שמצות עשה עדיין קיימת. וקשה, שהרי הרמב"ם כתב לפני זה שאין לנו דין להחרים הז' עממין משום שכבר אבד זכרם, היינו משום שבא סנחירב ובלבל את כל האומות. א"כ למה לא כתב לגבי עמלק "וכבר אבד זכרם."

ובאמת עיין בס' החינוך (מצוה תרד) שכתב "מצוה להכרית זרעו של עמלק." ובמנחת חינוך (שם) כתב "והאידינא אין מצווים בזה שכבר עלה סנחירב ובלבל את העולם וכל דפריש מרובא פריש." כלומר, שכמו שאין עוד מצוה להחרים את הז' עממין משום שבא סנחירב ובלבל את העולם, ה"ה שאין עוד מצות מחיית עמלק. אך קשה, שמהרמב"ם לא משמע כן, ולפי הרמב"ם למה אין אומרים אותה הסברה שבא סנחירב ובלבל את כל האומות ולכן אין לנו עוד עמלקים...

ומפורסמים דברי הגר"ח (מובא בספר בסוד היחיד והיחד עמ' שצב הע' כג ע"פ בנו הגר"מ, ובספר נפש הרב עמ' פז) שחידש שהטעם שלא כתב הרמב"ם "וכבר אבד זכרם" אצל עמלק (ואין סברת "בא סנחירב ובלבל את כל האומות" קיים) הוא משום שאין דין עמלק תלוי בזרע של עמלק, אלא במי שיש לו השקפת עמלק. כל מי שמקבל על עצמו להשמיד את כלל ישראל דינו כעמלק, אפי' אינו בא מזרע עמלק.

לפי הגר"ח, המצוה של מחיית עמלק אינה תלויה על האנשים הבאים מזרע עמלק. עמלקי נגדר ע"י השקפתו. כל מי שרוצה להשמיד את היהודים, אפי' אינו בא מזרע עמלק, הרי דינו כעמלקי ע"פ הלכה. כדי לקרות להמן או היטלר (יש"ו) בשם עמלקי, א"צ לבדוק ביחוסו לידע שבא מזרע עמלק. כיון שיש להם השקפות אלו, הרי דינם כעמלק לכל דבר. [עיין בספר בית שמואל (מס' ע"ז י'): שהביא יסוד זה בשם הגרי"ז, וכתב שהגרי"ז הביא מקור לזה מהפסוק (שמואל א' טו:יח) "וישלחך ה' בדרך ויאמר לך והחרמת את החטאים את העמלק." ומשמע מהפסוק שרק משום שהיו חוטאים יש מצוה להכותם, ואם אינם חוטאים, אין מצוה להכותם.]

18. שערים מצויינים בהלכה

למנצח לדוד (מאמר סימנים דרבנן). ולי נראה
עפ"י הגמ' גיטין (נז:): מבני בניו של המן
הרשע למדו תורה מבני ברק, וגם מעמלק יצא
דבר טוב, ועי' מה שכתבנו שם היאך זכה המן
לזה.

19. ספר חדושי אגדות חלק שני עמוד קיז - מסכת גיטין

נבוזראדן גר צדק וכו'. דע כי מה שספרו כאן מן הרשעים שזרעם נתגייר בישראל ולמדו תורה ברבים הוא ענין נפלא, כי יש לך לדעת, שהרשעים כאשר הם מופלגעים ברשעות ויש להם כח עליון, כי אין ספק שהיה לאלו שזכר כח עליון ובאותו כח היה פועל רק מה שהיו פועלים [היה בטומאה] וכל כח [עליון] הוא רוצה בקדושה כמו שראוי לעליונים, ולכך אף אם אצל האבות שהיו רשעים דכח הזה [היה] בטומאה, מ"מ היה הכח הזה בטהרה (וכן דרשה) אצל הבנים ולכך היה להם זרע קדוש ולפיכך היו גדולים ומלמדים תורה ברבים, ואי אפשר שלא יהיה כך, שכל כח עליון כמו זה הוא מאת השם יתברך יש בזה צד בחינה של

קדושה, שהרי הוא מן השם יתברך ואם באביו היה בטל הקדושה הזאת אצל הרשע, אבל בבניו נתגלה כח זה ולכך למדו תורה ברבים. רק מזרע טיטוס לא היו מבנים שלו תחת כנפי השכינה, כי כחו כח סמאל הרשע שאין לו חלק בו יתברך והוא נבדל מן הקדושה לגמרי ואינו מצטרף אל הקדושה, לא כמו כל הכחות האחרים יש להם חבור ודבוק אל הקדושה ומצד אותו הדבוק נתגיירו זרעם, ולא כן טיטוס שהיה כח שלו כח סמאל נקצץ ונכרת מן השם יתברך כפי מה שהיה מדתו הקיצוץ והפירווד, ולכך לא היה מכניס מבניו תחת כנפי השכינה, והדבר הזה הוא דבר עמוק ואין כאן מקום זה:

20. קובץ המאור שבט תש"ע-מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק

כלומר, שכל הרשעים יש להם כח גדול מאת ה'. שבלי כח זה לא היו יכולים להיות הרשעים המופלגים ביותר. וכח זה שורשו בקדושה שהקב"ה נתן להם כח זה להתשמש בו לטובה. אך בזו את הקדושה והשתמשו בכחם להתנגד לב"י. אבל מכיון שכל כח קדושה הוא מאת ה', אי אפשר שלא יחזור לטוב. ולכן אחרי טהרת צד הטומאה מכח זה (כשנתגיירו בניהם), נהפך הכח הגדול הזה לטוב מופלג (באותה דרגה שהיה המן רשע מופלג), ולפיכך היו מלמדי תורה ברבים. ובאמת אין מקום כלל לשאול איך ולמה זכה המן שבניו ילמדו תורה ויהיו תלמידי חכמים מופלגים, שמכיון שכל כחו היה כח עליון שבא מהקב"ה, כח זה צריך ליטהר, וממילא התוצאות הן שבני בניו יהיו תלמידי חכמים מופלגים.

21. פרדס יוסף החדש פר' כי תצא

בגמ': עמל"ק סימן.

כתב היעב"ץ בהגהותיו, "חידוש שנתנו סימן כזה, במי שנאמר בו 'תמחה את זכר עמלק', אולי מצאו לו רמז מן הכתוב במאי דסיים קרא 'לא תשכח', שתיבת 'לא' מופסקת בטעם טפחא, להורות שיש בו מקום גם לשכחה, ולהתיר להשתמש בו לאוקמי אגירסא, דכל מה דאסר רחמנא שרי רחמנא, (חולין קט, ב), להכניס מנוול לבית המדרש לשבר כוחו, להוציא ממנו ניצוץ קדושה שבו, דוגמא לדבר מצאתי בספר הזוהר (יתרו צג, ב), מבני בניו של המן למדו תורה ברבים, ובפרק הדר (עירובין סג, ב), גרס רבינו חננאל 'המן' בר ריסתקן, ורמז יש גם ב'עשיו' שגימטריא 'שלום' וכו'".

הגאון האדר"ת זצ"ל כתב בקו' מגלת סמנים (ע' פח):

מילדותי אני תמה על הסימן הזה, להזכיר שם אותו הרשע שנצטוונו למחות שמו, וגם על שם בהמה לא יזכר ולא יפקד שמו, ואיך נעשה שמו לסימן לשמור שלא נשכח דברי אלקים חיים, שאלתי ע"ז להרבה חכמים ונבונים ואין פותר.

ולכן ברור בעיני באין ספק שט"ס הוא, שהרי מזוייף מתוכו, מהא דקבלן לא נתברר אם מעיד או אינו מעיד, וא"כ אי אפשר לסמנו כלל במלה זו. ולזאת פשוט שצ"ל עמל ולמחות שם עמלק כמצווה עלינו בתוה"ק אשר נקווה להשי"ת לקיימה במהרה בימינו.

כעין הנ"ל הקשה כ"ק אדמו"ר מלובאוויטש זצ"ל במה דאי' במגלה עמוקות (פר' ויחי) דעמלק ר"ת: עמרם, משה, לוי, קהת ע"כ וצ"ב איך רמזו בתיבת עמלק שמות כאלה גדולים וקדושים, וביאר כי חטא עמלק היה בד' ענינים א) בדרך בצאתכם ממצרים ב) אשר קרך בדרך ג) ויזנב וגו' ד) ולא ירא אלוקים. וכנגד זה מכוונים ד' הנ"ל. דהנה כשהיו בני"י בדרך היו בבחינת לכתך אחרי במדבר (ירמיה ד, ב). מלשון אחר שהוא במדרגה כזו. אך כנגד זה היה קהת מטועני הארון שהיו נושאים אותו פנים כנגד פנים (פ"ב דכלי המקדש הי"ג) וע"י קהת מתבטלת היניקה והאחיזה דעמלק, כנגד: אשר קרך, שקירר לבם של ישראל הוא לוי - שמרמז על מש"כ (זכריה ב, ט"ו): ונלוו גוים רבים. היינו שלא זו בלבד שבנ"י יהיו בחמימות להשי"ת אלא ג"כ גוים רבים יקבלו חמימות זו מבנ"י. כנגד ויזנב וגו' דקאי על ענין המילה הוא משה שנולד מהול והיה מושלם בענין זה, כנגד ולא ירא אלוקים הוא עמרם שמת בעטיו של נחש והיה מושלם בתכלית (ב"ב י"ז א). וא"כ ע"י הד' האלו ומידותיהם נהיה ענין מחיית עמלק, וזה הרמז בדברי המגלה עמוקות הנ"ל עכתד"ק ודפח"ח.

(ולגבי עצם מש"כ ביעב"ץ הנ"ל דתיבת לא מופסקת בטעם טפחא. ראה ברבינו בחיי (פר' כי תצא) מש"כ בזה דבא ללמד שעתיד זכרם להשתכח מן העולם בזמן המשיח ע"ש).

22. רבנו בחיי על דברים פרק כה פסוק יט

והפרשה הזו התחילה בזכרון וסיימה בשכחה, להורות שעתיד זכרם להשתכח מן העולם, וזה בזמן המשיח. ואף על פי שפשוטו של מקרא לפי התיבות שלא ישכח, בא הרמז בו לפי הטעמים שיבוא זמן שישכח, ועל כן תמצא טרחא במלת לא ומלת תשכח היא בפני עצמה ויש דגש באות התי"ו, כלומר הנה ימים באים שתשכח כשיאבד זכרם מן העולם, הוא שאמר דוד ע"ה (תהלים ט, ז) האויב תמו חרבות לנצח וערים נתשת אבד זכרם המה, ואז יהיה השם שלם והכסא שלם, וזהו שכתוב אחריו (שם, ח) וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו: